

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ У ВИВЧЕННІ МІФУ ПРО ЕНДІМІОНА

Проблема функціонування міфу в художній літературі постійно привертає увагу дослідників. Як підкреслюють українські філологи-античноведи В. І. Пащенко, Н. І. Пащенко, «прадавня старовина лишалася актуальною впродовж усіх наступних історичних епох ... актуальність античності є незаперечною й сьогодні» [7, с.12]. *«Міфологія є необхідною умовою й первинним матеріалом для всякого мистецтва, світ і, так сказати, ґрунт, на якому тільки й можуть розцвітати й виростати твори мистецтва. Тільки в межах такого світу можливі стійкі й певні образи, через які тільки й можуть одержати вираження вічні поняття»* – вважав Ф. В. Шеллинг [11, с. 112-113]. Дослідження традиційних міфологічних сюжетів, образів і мотивів займає пріоритетне місце в сучасному порівняльному літературознавстві [6, с.4-5]. При всьому тому, не дивлячись на системне дослідження теорії традиційних сюжетів (А. Волков, В. Антофійчук, А. Нямцу, Г. В. Фоміна та ін.), досягнення у глибокому вивченні використання міфологічної спадщини в літературі (А. Н. Веселовський, Є. М. Мелетинський, В. Я. Пропп, А. Ф. Лосєв, Я. Є. Голосовкер, М. Еліаде та ін.), розгляд художньої своєрідності інтерпретацій міфологічних сюжетів про Амура і Психею (Ю.Г. Котаріді), Орфея (О.В. Гнездилова), Прометея (Г.Т. Гадамер, С. В. Овчарова, В. Соколов), Ариадну (И. Ю.Тонких), Антигону (И. Тарангул) та ін. літературні версії міфу про Ендіміона, не стали ще предметом спеціального дослідження.

Мета даної статті – розглянути основні тенденції у вивченні міфологічного сюжету про Ендіміона. Огляд спеціальної літератури за темою представляє можливим умовно виділити певні напрямки формування системи поглядів на проблему.

Широке використання міфологічної спадщини про Ендіміона в різному ступені властиво всім культурно-історичним епохам *Популярність* даного античного матеріалу не викликає сумніву. Перші зображення Ендіміона збереглися на грецьких вазах V століття до н.е., а з більш пізніх зображень до наших днів дійшла безліч, зокрема, фрагмент міфу відбитий на фронтальній панелі саркофага Мантуя, Палаццо Дукале (герцогський палац Гонзага) у середині II ст. н.е. Звертання до міфологічного образу використовував Нострадамус в алегоричному кодуванні своїх пророцтв майбутнім поколінням (центурія: II. 71-80: 73. (2.73) 173). Давньогрецький сюжет став джерелом натхнення для створення музичних творів (опери «Ендімійон» Гайдна й син Баха, Йоганн Кристиана), полотен художників (Н. Пуссен, Рубенс, Тинторетто й Ван Дейк і ін.), скульптур (Паоло Андреа Трискорні, Ф.Ф. Щедрін), створінь прикладного мистецтва (у петербурзькому Ермітажі зберігається блюдо

італійської майоліки XVI в. з розписом на сюжет «Діана й Ендімійон» Паоло Андреа Трискорні (1757-1833). В 1797 на честь персонажа грецької міфології Ендімійона названий вітрильний фрегат Королівського флоту Великобританії. У цей час міф про Ендімійона покладений в основу японського мультиплікаційного серіалу «Sailor Moon» (реж. Наоко Такэути.), ім'я головного героя стало брендом у парфумерній промисловості Англії та назвою нового сорта гіацинта.

Однак самий значний відгук античний міф знайшов у всесвітній літературі. Звертання до образу міфологічного героя можна зустріти у творах грецьких письменників **Лікімнія** (близько 400 р. до н.е.), **Лукіана** (125–180 н.е.), **Е. Спенсера** (1552–1599), **В. Шекспіра** (1564–1616). Авторами літературних інтерпретацій даного античного міфу стали: давньогрецький поет **Алкей** (Alcaeus, 626-622 — після 580 до н.е.); елізаветинці **Джон Лілі** (John Lyly (Lilly, Lillie) 1553(4)-1606) «Ендімійон» («Endymion», 1591) і **Майкл Дрейтон** (Michael Drayton, 1563-1631) «Ендімійон та Феба» («Endimion & Phoebe», 1595); французький письменник **Бернар Ле Бовьє де Фонтенель** (Bernard le Bovier de Fontenelle, 1657-1757) п'єса «Ендімійон» («Endymion»); німецький автор **Кристоф Мартін Віланд** (Christoph Martin Wieland) (1733-1830) «Діана та Ендімійон» («Diana und Endymion», 1767); англійські романтики **Джон Кітс** (John Keats, 1795—1821) «Ендімійон» («Endimion», 1818) і **Томас Худ** (Thomas Hood, 1799-1845) сонет, написаний на поему Кітса (Sonnet Written in Keats' "Endymion"); маловідомий англійський поет **Хью Дональд Барклей** (Hugh Donald Barclay, 17??-18??) «Ендімійон, або юнак, що сумує за Леді-Місяць» («THE B3Y WHO CRIED FOE THE MOON», 1877); американський поет **Генрі Бек Хест** (Henry Beck Hirst, 1813-1874) «Ендімійон. Грецький міф» («Endymion. A Tale of Greece», 1848), англійський письменник **Оскар Вайльд** (Oscar Fingal O'Flahertie Wills Wilde, 1854 —1900) «Ендімійон» («Endimion», 1881); англійський поет **Стівен Філіпс** (Stephen Phillips, 1864-1915) «Ендімійон» («Endymion», 1898); письменник, прем'єр-міністр Англії **Бенджамін Дізраелі** (Benjamin Disraeli, Earl Of Beaconsfield, K.G.) «Ендімійон» («Endymion», 1880); американський письменник, гуморист **Ч.Г. Леланд** (Charles Godfrey Leland, 1824-1903) «Тана й Ендамон або Діана й Ендімійон» (Tana and Endamone, or Diana and Endymone”, глава 9 у книзі: «Арадія, або Євангеліє відьом» («Aradia, or the Gospel of the Witches», 1809); американський поет **Генрі Уодсворт Лонгфелло** (Henry Wadsworth Longfellow, 1807-1882) «Ендімійон» («Endimion»), Кітс «Keats»; нідерландський письменник і поет **Сімон Вест Дейк** (Simon Vestdijk, 1898-1971) сонет «Ендімійон»; російський поет **А. А. Фет** (1820-1892) «Діана, Ендімійон і Сатир», (1855); шведський письменник **Карл Густав Вернер фон Хейденстам** (Carl Gustaf Verner von Heidenstam) (1859 –1940); американський поет **Ди Пьєро** (W. S. Di Piero, нар. 1945) «Ендімійон» («Endimion», 2009), американський фантаст **Ден Сіммонс** (Dan Simmons, нар. 1948) автор космічної опери, тетралогії «Гіперіон» («Hyperion», 1989) , премія Х'юго 1990, премія Локус 1990;

«Падіння Гіперіона » («The Fall of Hyperion», 1990) премія Локус 1991; (Dan Simmons, нар. 1948) «Ендіміон» («Endymion», 1996); «Схід Ендіміона» («The Rise of Endymion», 1997, премія Локус 1998); англійський письменник **Метью Скелтон** (Matthew Skelton нар. 1971) «Весна Ендіміона» («Endymion Spring», 2006); українські літературознавці **В.І. Пашенко** (народ.1918), **Н.І. Пашенко** (народ. 1936) «Ендіміон» (2007) і це число робіт постійно поповнюється.

Незважаючи на неминаючий інтерес до міфу про Ендіміона в мистецтві протягом всіх відомих культурно-історичних етапів ступінь вивченості літературних версій даної античної спадщини надзвичайно низька. Світова критична література в основному має у своєму розпорядженні дослідження, переважно, присвячені аналізу особливостей поетики інтерпретацій міфу **Дж.Лілі** (А.Анікст, Н.В.Зоніна, Є.Н.Черноземова, В.Джефері й ін.), **М. Дрейтона** (О. Дмитрієва) і **Дж. Кітса** (Н. Дьяконова, Р.Самарін, С.Колвін і ін.).

Перша спроба прослідити історію міфу про Ендіміона в мистецтві з античності й до епохи Відродження почата в монографії Н. Егепью «Ендіміон на перехресті. Літературне й художнє дослідження міфу про Ендіміона на зорі сучасної епохи», 2005) [13]. Дана робота адресована не тільки літераторам, але й мистецтвознавцям, художникам, оскільки має у своєму розпорядженні цінні матеріали в області живопису, скульптури. У першому розділі свого дослідження автор аналізує давні джерела, в яких згадувався міф (Гесіод, Павсаній, Овідій, Сафо). Вчена проводить самостійні історико-археологічні вишукування, згідно яким установлений історичний прототип міфу. На думку Н. Егепью, прообразом міфологічного героя був цар Еліди, гробницю якого можна знайти в Карії в Малій Азії, на горі Латме. У наступних чотирьох главах автор показує популярність міфу в мистецтві Італії, Франції й Англії в період між 1501 і 1623. Заслуга дослідника складається в першій спробі проаналізувати ренесансну інтерпретацію міфу на прикладі творів елізаветинців. Н. Егепью підкреслила «несхожість» долі Ендіміона у протосюжеті й версіях Лілі й Дрейтона. Відповідно до елізаветинських трансформацій міфу головний герой не занурений у сон, а живе повноцінним життям. При цьому дослідник висуває гіпотезу про те, що «триликість» богині Леді-Місяця є алегоричним посиленням на три способи життя, що асоціюються із задоволенням, участю в політичному житті суспільства й «розумовою діяльністю». Більше того, автор думає, що Ендіміон була реальна людина, що придбала репутацію мудреця, аматора знання, займаючись астрономією. Критик з Єльського університету Б.Мавр високо оцінив дослідження Н. Егепью, підкресливши її інформаційну цінність «як для поетів, так і живописців» [14].

З погляду варіантів трансформації міфу, становить інтерес гіпотеза П. Прижан і Жана Даниелу. На думку французьких богословів, біблійна версія про Іону [5, с.345-346] є транспозицією античного міфу про Ендіміона [4, 16]. Однак, дана точка зору не знайшла підтримки в наукових колах.

Важливим у плані підтвердження однієї з версій міфу, актуалізуючій момент покарання, варто вважати давній рукопис *Ендіміон «Афіна й діва. Філософія приниження й античні еротичні тайнства»* [12], знайдений в 1991 році при розкопках під Овідіополем і всебічно досліджений вченими Овідіопольського університету. Саме примітне, що автор цього трактату Ендіміон. Як відзначає доктор філософії Н.С. Верховенська в передмові до видання, «це - уперше опублікований трактат Ендіміона про кохання» [12, с.2]. Далі, дослідник відзначає, що знайдений стамнос, у якому перебував папірусний сувій поруч зі статуєю Артеміди Ефеської. Авторство рукопису, датуємого VI-V ст. до н. е., на думку фахівців Овідіопольського університету, належить, імовірно, маловідомому (дослідникам античної літератури) Ендіміону (Apollo. I 7,5), міфічному поетові. Реставраційні роботи з рукописом дозволили відновити деякі фрагменти поеми. Окремі строфи трактату звучать настільки сучасно, що Овідіопольський університет був змушений провести ретельну експертизу оригіналу на предмет фальсифікації. «На щастя, як зауважує Н.С. Верховенська, експертиза дала позитивний результат» [12,с.3]. Вчена Рада Овідіопольського університету рекомендувала давнє джерело до друку. Слід зазначити, що думки рецензентів розділилися. Одні знаходять у давнього поета формальне змішання жанру й стилю («низ»-«верх»), «відверту вульгарність» («поетизація низинного») і «пансексуалізм». Інші «бачать завдання, рішення яких усе ще недоступно сучасності: «символізація розвитку» («низ» + «верх» = творчість»), повага до жінки («поетизація природного»). Вирішальним для публікації аргументом послужило зауваження всіх без винятку рецензентів про створення загальнолюдської релігії («Біле світло») [12, с.3]. У науковій праці «Нові відкриття в області античного мистецтва» Н.А. Сидорова пише: «Опубліковані в цьому виданні фрагменти становлять лише малу частину ендіміонового рукопису, що присвячений розробці філософських проблем, звичайних для античних мислителів і читачів, що не представляють інтересу для широкого кола [9,с.178-180]. Античне розділення на «верх» і «низ» припускає існування двох логік, двох поглядів, двох філософій. Опублікована частина поеми заповнює відомий пробіл дельфійського оракула «Пізнай себе» [с. 3, с.91]. У контексті проблематики даного дослідження істотним можна вважати підтвердження античним поетом однієї з версій міфу, про те, що Зевс повергнув в сон Ендіміона на кару за перелюбство з Герою. Цей факт заслуговує на увагу, оскільки інші інтерпретації міфу ігнорують мотив покарання.

На жаль, сучасна літературознавча критика не має більше робіт з даної проблеми. Як показує огляд наукової літератури ступінь вивченості міфологічного сюжету про Ендіміона вкрай низькою. Відкритими залишаються питання, що стосуються безпосередньо самої аксиологічної концепції даного давньогрецького міфу. Труднощі визначення якої можна пояснити наявністю декількох версій міфу. Саме, дослідження, у першу чергу, концептуальної бази міфу може бути методологічною основою для аналізу всіх наступних

літературних інтерпретацій міфу про Ендіміона. Популярність здобули три варіанти міфу. Так, у версії Лукіана [10, с.212] домінує лейтмотив *краси і кохання*. Аполлоній Родосский [8, с.58-60], Аполлодор [1, с.133], Ендімійон [12, с.7] актуалізують мотив *покарання*. Також найдревніший варіант історії кохання Селени та Ендіміона, фрагменти якого зафіксовані на 120 саркофагах, що датуються 130 р. н. е., підкреслює домінантність теми *безсмертя* [15;17, с.67-81]. Повна версія міфу, запропонована Робертом Грейвсом, «об'єднала в гармонічне ціле розрізнені елементи кожного міфу із залученням маловідомих варіантів» [3, с.20, 306].

Кожний з лейтмотивів характеризується художньою автономністю, що затребувана літераторами, художниками, скульпторами залежно від тенденцій розвитку історико-культурної ситуації. Так, за спостереженнями Джеймса Холлу, версія Лукіана найчастіше залучала увагу поетів і художників, що бачили в красені юнакові, зануреному в сон, символ вічної краси, як джерело «радість людини». [10, с.212].

Інтегральною рисою кожної версії міфу є бінарна семантична опозиція (термін А.Є. Нямцу [6, с.50]), «симетрія» образів: *Ендімійон = богиня Леді-Місяць*. Ендімійон символізує культ чоловічої краси, а богиня Леді-Місяць глибоку жіночу прихильність, відданість, кохання.

Мотиви версій *Краса* → *Любов* → *Покарання* → *Вічний сон(Безсмертя)* є складові подійно-семантичного концепту міфу. Змістовною домінантою традиційної *ендіміонади* є прагнення богині Леді-Місяць до краси, еталоном якої є її вічно сплячий коханий. Вираження «сон Ендімійона» стало приказкою, як синонім довгого сну.

Затребуваність міфу про Ендіміона в різних культурно-історичних ситуаціях обумовлена присутністю «вічних мотивів», таких як любов, краса, безсмертя.

Таким чином, маловивченість проблеми літературних інтерпретацій міфу про Ендіміона можна пояснити по-перше, труднощами визначення концептуальної основи міфу через наявність декількох версій; по-друге, недостатньою популярністю літературних інтерпретацій міфу серед широкого кола читачів, внаслідок нечисленністю перекладів з мови оригіналу. Наприклад, до цих пір немає переведень поем Барклея і Філіпса.

Доцільність і перспективність дослідження літературної ендіміонади дозволяє розширити наші уявлення про закономірності еволюції традиційних сюжетів та національні особливості рецепції античного міфу про Ендіміона.

Література:

1. Аполлодор Мифологическая библиотека / В. Г. Борухович. — Л. : Наука, 1972. — 216 с.
2. Всемирная энциклопедия : Мифология / Гл. ред. М. В. Адамчик: Гл. науч. ред. В. В. Адамчик: — Мн.: Современный литератор, 2004. — 1088 с.

3. Грейвс Р. Мифы Древней Греции / Р. Грейвс; пер. с англ. К. П. Лукьяненко; под ред. и с послесл. А. А. Тахо-Годи. — М. : Прогресс, 1992. — 620 с.
4. Даниелу Жан Христианское миссионерство / Жан . — Символ. — № 9. —июнь 1983. — С. 61.
5. Кондрашов А. П. Библейские истории. Герои и мифы / А. П. Кондрашов. — М.: РИПОЛ классик, 2008. —768 с.
6. Нямцу А.Е. Основы теории традиционных сюжетов / А.Е. Нямцу. — Черновцы: Рута, 2003. — 80 с.
7. Пащенко В. І., Пащенко Н.І. Світ міфів та легенд Еллади / В. І. Пащенко, Н. І. Пащенко. — К.: Либідь, 2007. —384 с.
8. Родосский Аполлоний Аргонавтика IV / Пер. Г. Ф. Церетели. — Тбилиси: :Мецниереба, 1964. — С.58—60.
9. Сидорова Н. А. Новые открытия в области античного искусства / Н. А. Сидорова .— М.: Искусство. — С. 150-203
10. Холл Дж. Словарь сюжетов и символов в искусстве / Дж. Холл; пер. с англ. А.Майкапара. — М.: Транзиткнига. —2004. — 655 с.
11. Шеллинг Ф. В. Философия искусства / Ф.В. Шеллинг . — М. : Мысль, 1999. — 608 с.
12. Эндимион Афина и дева. Философия унижения и античные эротические таинства / Сост. Н.С. Верховенская . — Санкт-Петербург: ЛИСС, 1992. — 96 с.
13. Agapiou Natalia Endymion au carrefour. La fortune littéraire et artistique du mythe d'Endymion à l'aube de l'ère moderne . Ikonographische Repertorien zur Rezeption des antiken Mythos in Europa , Beiheft IV / Natalia Agapiou . — Berlin: Gebr. Mann Verlag, 2005. — 286 p.
14. Bryn Mawr Classical Review. — 2008. — 02. — 44. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://bmcrl.brynmawr.edu/2008/2008-02-44.html>
15. Koortbojian M. Myth, Meaning and Memory on Roman Sarcophagi / Michael Koortbojian . Berkeley: University of California Press. 1995. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft4199n900;brand=ucpress>
16. Prigent P. Revue d'histoire et de philosophie religieuse. — vol.76. — 1996. — 2, — P.179 - 193.
17. Sorabella J. A Roman Sarcophagus and Its Patron / Jean Sorabella // Metropolitan Museum Journal . —2001.—V. 36. — 67- 81 p.

Анотація

Фоміна Л. В. Основні напрями сучасної літературної критики у вивченні міфу про Ендіміона.

Розглядаються популярність міфу про Ендіміоне, його зажадалася в житті суспільства і у всіх видах мистецтва в різні епохи, а також основні тенденції сучасної критики у вивченні даного міфологічного сюжету. Звертається

особлива увага на роботи Н. Егепью, П. Прижан, Жана Даниелу, Р.Грейвса та вчених Овідіопольського університету, які досліджують давній рукопис *Ендіміон «Афіна й діва. Філософія приниження й античні еротичні тайнства»*, знайдений в 1991. Затребуваність міфу про Ендіміона в різних культурно-історичних ситуаціях обумовлена присутністю «вічних мотивів», таких як любов, краса, безсмертя.

Ключові слова: міф, Ендіміон, богиня Леді-Місяць, інтерпретація, традиційний міфологічний сюжет, мотив, краса, кохання, покарання, безсмертя.

Аннотація

Фомина Л. В. Основные направления современной литературной критики в изучении мифа об Эндимионе.

Рассматриваются популярность мифа о Эндимионе, его востребованность в жизни общества и во всех видах искусства в разные эпохи, а также основные тенденции современной критики в исследовании данного мифологического сюжета. Обращается особое внимание на работы Н. Егепью, П. Прижан, Жана Даниелу, Р.Грейвса и ученых Овидиопольского университета, которые исследуют древнюю рукопись *Эндимион «Афина и дева. Философия унижения и античные эротичные таинства»*, найденную в 1991. Востребованность мифа о Эндимионе в разных культурно-исторических ситуациях обусловлена присутствием «вечных мотивов», таких как любовь, красота, бессмертие.

Ключевые слова: миф, Эндимион, богиня Луны, интерпретация, традиционный мифологический сюжет, мотив, красота, наказание, бессмертие.

Annotation

Fomina L.V. Basic directions of modern literary criticism in myth studying about Endimion.

Popularity of a myth about Endimion, its demand in the life of the society and in all art forms during different epochs, and also the basic tendencies of modern literary criticism in the research of this mythological plot are considered. The works by N. Agapiou, P. Prigent, Jean Danielou, R. Graves and the scientists of the Ovidiopol University, who investigate an ancient manuscript *Endimion «Athena and the maiden. Philosophy of humiliation and antique erotic sacraments»* found in 1991 are paid special attention to. The myth demand about Endimion in different cultural-historical situations is caused by the presence of such "eternal motives" as love, beauty, immortality.

Keywords: myth, Endimion, goddess of the Moon, interpretation, traditional mythological plot, motif, beauty, punishment, immortality.

Стаття прорецензована та рекомендована до друку д.ф.н., проф. Т.М.Потніцевою